

Національна академія педагогічних наук України
Інститут проблем виховання

ГРІТЧИНА АННА ІВАНІВНА

УДК 373.5.018.32:316.614.5

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ЮНАКІВ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ
ДО ВИКОНАННЯ РОЛІ МАЙБУТНЬОГО СІМ'ЯНИНА**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання НАПН України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор,
Канішевська Любов Вікторівна,
Національний університет біоресурсів та
природокористування України,
професор кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Безкоровайна Ольга Володимирівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри методики викладання
іноземних мов;

кандидат педагогічних наук, доцент
Яценко Ліана Вікторівна,
ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди”,
декан факультету педагогіки та психології, доцент
кафедри соціальної педагогіки та освіти дорослих.

Захист дисертації відбудеться “30” червня 2016 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині та на офіційному сайті Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9).

Автореферат розісланий “____” травня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Комаровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна учнівська молодь України зростає у складний період становлення нових соціально-економічних і соціокультурних відносин. Погіршення соціально-економічного становища сім'ї в Україні спричинило посилення цілої низки негативних явищ: низької народжуваності, недостатнього рівня виконання батьківських обов'язків, що, відповідно, призводить до збільшення кількості розлучень, неповних сімей, позашлюбної народжуваності, масового поширення соціального сирітства, знецінення інституту сім'ї.

За таких обставин особливої значущості набуває проблема підготовки молодого покоління до сімейного життя, що підтверджено, зокрема, Законами України: “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про Загальнодержавну програму “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016 року”. У таких державних документах, як Закон України “Про охорону дитинства”, постанова Кабінету Міністрів “Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”, “Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки” (п. 3.4. Забезпечення національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді); “Концепція Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року”, пріоритетним напрямом визначено впровадження програм підготовки молоді до подружнього життя та формування відповідального батьківства, а відтак і формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Проблема підтримки сімейних цінностей, зокрема через освіту підростаючого покоління, набуває глобального характеру, про що свідчать документи ЮНЕСКО (Доповідь Консультативної ради з питань політики підтримки сім'ї у Центральній та Східній Європі, 2004, Будапешт).

Ранній юнацький вік – сенситивний для формування у юнаків готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина, оскільки у них відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості; особлива роль належить набуттю досвіду маскулінної поведінки, активізується внутрішня позиція юнаків, виникає ціннісно-смісловне збагачення тих якостей людини, які визначають її як представника чоловічої статі, активізується вироблення власних поглядів на характер взаємостосунків чоловіка та жінки.

Особливо актуальною є ця проблема для юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів, оскільки більшість із них – діти, позбавлені батьківського піклування, діти з проблемних і матеріально незабезпечених сімей, діти-сироти, які потребують особливої уваги з боку суспільства. Вихованці шкіл-інтернатів позбавлені найважливішого інституту соціалізації – сім'ї, або цей досвід має негативний асоціальний характер. Більшість юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів зовсім незнайомі з моделями чоловічої поведінки, оскільки зростали в суто жіночому оточенні – жінок-педагогів.

Необхідність підготовки молоді до сімейного життя акцентована в педагогічній спадщині П. Блонського, Г. Ващенко, Я. Коменського, Дж. Локка, А. Макаренка, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, К. Ушинського та інших.

Сучасні дослідження готовності молодого покоління до створення сім'ї представлені в різних галузях знань, які висвітлюють соціологічні, педагогічні, етико-психологічні аспекти формування та розвитку якостей майбутнього сім'янина.

Проблеми морально-педагогічної підготовки школярів до сімейного життя знайшли відображення у працях В. Барського, О. Безкоровайної, М. Вовчик-Блакитної, З. Зайцевої, В. Сухомлинського, І. Трухіна, Л. Яценко та інших; особливості статевого виховання й статеворольового самовизначення досліджували М. Боришевський, О. Васютинський, Т. Говорун, О. Кікінежді, Д. Колесов, І. Кон, В. Кравець, Л. Мороз, Т. Титаренко, Т. Юферева й інші; індивідуальний та диференційований підходи до підготовки молоді до сімейного життя розглядали Т. Абаєва, В. Вечер, І. Овчиннікова, М. Феоктистова, І. Шалімова; взаємодія школи та сім'ї у підготовці до шлюбу стала предметом наукових розвідок Т. Кравченко, В. Постового, Є. Сичової; формуванню усвідомленого батьківства присвячені дослідження О. Безпалько, Т. Веретенко, В. Гурова, І. Зверєвої, Г. Лактіонової, Р. Овчарової та інших науковців.

Основні напрями і принципи організації позаурочної діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів, дотичної до проблеми виховання сімейних цінностей та готовності до сімейного життя, висвітлено у працях В. Вугрича, Ю. Гербеєва, О. Голуб, Л. Канішевської, Л. Карпушевської, Б. Кобзаря, М. Плоткіна, В. Покася, Г. Покиданова, А. Поляничко, С. Свириденко, В. Слюсаренка та інших; специфічні риси вихованців шкіл-інтернатів досліджували Л. Галігузова, Я. Гошовський, І. Дубровіна, Й. Лангмейер, З. Матейчек, В. Мухіна, Л. Оліфіренко, А. Прихожан, В. Пушкар, О. Смірнова, Н. Толстих, В. Яковлева та інші учені.

Окремі аспекти підготовки молодого покоління до сімейного життя розкрито в дисертаційних дослідженнях: особливості формування психологічної готовності до сімейного життя студентської молоді (Т. Буленко), особливості статеворольового самовизначення хлопчиків-підлітків із неповних сімей (В. Васютинський), підготовка вихованців інтернатних закладів до сімейного життя (І. Горчакова), підготовка юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка і батька (Н. Гусак), формування психологічної готовності юнаків до батьківства (Н. Демчук); формування у юнаків сімейних цінностей в умовах полікультурного середовища (Ж. Дюльдїна); формування готовності студентської молоді до створення сім'ї (А. Карасевич), психологічної готовності вихованців інтернатних закладів до створення сім'ї (О. Кізь), теорія і практика підготовки учнівської молоді до сімейного життя (В. Кравець), виховання майбутнього сім'янина в умовах дитячого будинку (Г. Плясова), підготовка дітей-сиріт в умовах інтернатного закладу до сімейного життя (Г. Хархан), педагогічні умови підготовки старшокласників до сімейного життя в процесі гендерного виховання (Л. Яценко) та інші.

Водночас поза увагою науковців залишився такий аспект, як формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина. Результати аналізу практики виховної діяльності загальноосвітніх шкіл-інтернатів також підтверджують, що цьому гостро актуальному питанню у школах-інтернатах не приділяється належної уваги.

Отже, актуальність досліджуваної проблеми зумовлена *суперечностями* між:

- об'єктивною потребою сучасного суспільства у вихованні майбутнього сім'янина та нерозробленістю теоретичних і методичних основ формування готовності до сімейного життя у вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів;
- вагомими виховними можливостями позаурочної діяльності шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина та недостатнім методичним забезпеченням цього процесу;
- необхідністю удосконалення професійної підготовки педагогів шкіл-інтернатів в аспекті формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина та недостатньою розробленістю змісту, форм і методів такої підготовки.

Отже, актуальність проблеми та потреба усунення зазначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження – **“Формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складником науково-дослідної теми лабораторії виховної роботи в закладах інтернатного типу Інституту проблем виховання НАПН України “Формування цінностей сімейного життя у вихованців закладів інтернатного типу” (державний реєстраційний номер 0113U000221).

Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 3 від 31.03.2011 р.) та узгоджено Радою з координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 4 від 26.06.2011 р.).

Мета дослідження – шляхом узагальнення теоретичних основ формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності.

Відповідно до мети окреслено **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних джерел уточнити сутність та структуру поняття “готовність юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”.
2. Розкрити особливості формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.
3. Розробити критерії, показники та виявити рівні сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.
4. Обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності.

Об'єкт дослідження: процес формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: ідеї про сім'ю як провідний соціальний інститут (Т. Алексеєнко, І. Зверева, Т. Кравченко, І. Трубавіна, С. Харченко) та підготовку учнівської молоді до сімейного життя (О. Зрітнєва, В. Кравець, Л. Панкова, Х. Рахимзода); положення особистісно орієнтованого статевого виховання (І. Бех, В. Каган, Т. Говорун, Л. Мороз, О. Кульчицька, О. Сечейко та інші); наукові уявлення про юнацький вік і формування міжстатевих стосунків у цей період (І. Бех, Т. Буленко, Т. Говорун, С. Ковальов, В. Кравець, І. Кон, В. Сухомлинський та інші); дослідження розвитку і функціонування шкіл-інтернатів в Україні (В. Вугрич, Л. Канішевська, Б. Кобзар, В. Покась, Г. Покиданов, С. Свириденко, В. Слюсаренко та інші); організації позаурочної діяльності у школах-інтернатах (В. Вугрич, Ю. Гербеєв, М. Плоткін, В. Слюсаренко й інші).

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження**:

– *теоретичні* – аналіз і систематизація наукової літератури з проблеми дослідження для визначення його мети, об'єкту, предмету, формулювання завдань, уточнення сутності поняття “готовність юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”; визначення особливостей формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; синтез, порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних для теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності.

– *емпіричні* – діагностувальні (бесіди, анкетування, методика незакінчених речень, розв'язання життєвих ситуацій), експертна оцінка, гра-дискусія “Я – сім'янин”, опосередковане спостереження, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) для визначення рівнів сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; доведення доцільності обґрунтованих педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності;

– *статистичні* – обчислення F критерію (кутове перетворення Фішера), χ^2 -критерію (критерій Пірсона) для підтвердження вірогідності результатів експериментальної роботи.

Особистий внесок здобувача. У монографії “Сучасні проблеми виховання учнів шкіл-інтернатів: теорія і практика” (співавтори Л. Бернадська, О. Голуб та інші) дисертанткою здійснено аналіз підготовки юнаків шкіл-інтернатів до виконання соціальної ролі “сім'янин”. У навчально-методичному посібнику “Підготовка учнів інтернатних закладів до життєдіяльності у відкритому суспільстві” (співавтори Л. Канішевська, Л. Кузьменко, С. Свириденко та інші) автором підготовлено матеріали про зміст і процедуру підготовки дівчат і хлопців до сімейного життя. У праці “Формування цінностей сімейного життя у вихованців закладів інтернатного типу” (співавтори Л. Канішевська та інші) розкрито теоретичні аспекти формування свідомого ставлення юнаків шкіл-інтернатів до створення сім'ї. У методичному посібнику “Виховуємо сімейні цінності у

вихованців шкіл-інтернатів” (співавтори Л. Канішевська та інші) автором дисертації розроблено програму “Моя майбутня сім’я”.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* обґрунтовано педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина у позаурочній діяльності (методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім’янина; змістове і методичне забезпечення формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина; врахування особистісно орієнтованого підходу у формуванні готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина); розроблено критерії означеної готовності й відповідні їм показники: знання про сутність ролі майбутнього сім’янина (усвідомлення соціальної значущості сім’ї, ролі чоловіка (батька) в ній; знання про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідні для виконання ролі майбутнього сім’янина; уявлення про себе як майбутнього сім’янина та про свою майбутню дружину); орієнтація на виконання ролі майбутнього сім’янина (мотивація на створення сім’ї; прагнення набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім’янина; бажання самовдосконалення себе як майбутнього сім’янина); поведінка з представниками протилежної статі (уміння спілкуватися з представниками протилежної статі; прояв моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім’янина) та виявлено рівні (високий, середній, низький) сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина; розкрито особливості формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина (неусвідомлення вихованцями соціальної значущості сім’ї у житті чоловіка; незнання сімейних функцій та непередбаченість до їх виконання; знижена емпатія, нерозуміння фізіологічних та психологічних особливостей статей; спотворене уявлення про особливості статевої поведінки; відсутність психологічної і практичної підготовки до усвідомленого батьківства);

– *уточнено* сутність та структуру поняття “готовність юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина” як складного особистісного утворення, яке передбачає активно-дієвий стан особистості, її внутрішню зорієнтованість на успішне сімейне життя на основі переконань, поглядів, ставлень, мотивів; проявів моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності); встановлено основні структурні компоненти сформованості готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім’янина: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий;

– *подальшого розвитку* набули форми і методи роботи з формування у юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів готовності до виконання ролі майбутнього сім’янина.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробленні й упровадженні в практику роботи загальноосвітніх шкіл-інтернатів змістового і методичного забезпечення процесу формування готовності юнаків до

виконання ролі майбутнього сім'янина: комплексної програми діагностики рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; змісту програми “Я – майбутній сім'янин”, програми семінару для педагогів шкіл-інтернатів “Виховуємо сім'янина”.

Основні положення та висновки дисертації можуть бути використані у практичній діяльності педагогів шкіл-інтернатів; під час викладання у вищих педагогічних навчальних закладах курсів “Теорія і методика виховання”, “Педагогіка”, “Методика виховної роботи” та спецкурсів “Адаптація випускників шкіл-інтернатів”, “Соціально-виховна робота з різними соціальними групами”; для розроблення навчальних посібників з теорії і методики виховання; у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження *впроваджено* у навчально-виховний процес Гімназії-інтернату № 13 м. Києва (довідка № 373 від 25.11.14 р.); спеціальної школи-інтернату № 15 м. Києва (довідка № 605 від 02.12.2013 р.); спеціалізованої школи-інтернату I–II ступенів № 14 м. Києва з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу (довідка № 312 від 14.11.2014 р.); КЗ КОР “Переяслав-Хмельницької загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів” (довідка № 01–16/236 від 21.11.2014 р.); Яблунівської загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів Чернігівської області (довідка № 369 від 13.11.2013 р.); Канівської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату I–III ступенів Черкаської обласної ради (довідка № 288 від 22.05.2014 р.); Шепетівської спеціалізованої школи-інтернату I–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів Хмельницької області (довідка № 473 від 01.12.2014 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження доповідались на науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних* – “XII Міжнародному тижні освіти дорослих в Україні: “Ноосфера для освіти зрілої людини” (Київ – Чорнобиль – Полтава, 2011); I Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих вчених “Дитинство. Освіта. Соціум” (Київ, 2012); III Міжнародній науково-практичній конференції “Наукова еліта у розвитку держав” в рамках Міжнародного освітнього конгресу (Київ, 2014); *всукраїнських* – XVII Всеукраїнських педагогічних читаннях “В. Сухомлинський і О. Захаренко: вивчати минуле, творити сьогодення, передбачати майбутнє” (Черкаси – Сахнівка, 2010); “Виховання особистості: погляд крізь духовність” (Київ, 2010); “Компетентісно спрямована освіта: перший досвід, порівняльні підходи, перспективи” (Київ, 2011); “Виховання дітей та учнівської молоді в соціокультурному просторі сучасних освітніх закладів” (Київ, 2011); “V Корфівські педагогічні читання” (Бердянськ, 2011); II Всеукраїнських Морозівських педагогічних читаннях “Інтернаціоналізація системи вищої освіти України” (Київ, 2012); “Особистість у просторі виховних проєктів” (Київ, 2012); “Процес виховання у координатах духовного розвитку” (Київ, 2013); “Виховний потенціал сучасної освіти: теоретичні засади та практичні досягнення” (Київ, 2014).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях лабораторії виховної роботи в закладах інтернатного типу, щорічних звітних наукових конференціях Інституту проблем виховання НАПН України (2011–2015).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 18 наукових і навчально-методичних праць, зокрема: 8 статей у наукових фахових і періодичних виданнях (1 з них – у зарубіжному); 2 статті у колективних монографіях, 1 стаття у навчально-методичному посібнику, 1 стаття у методичному посібнику (у співавторстві); 5 тез та статей у матеріалах конференцій, 1 стаття в інших виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (225 назв, з них – 8 іноземною мовою), 8 додатків на 56 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 249 сторінок, з них 172 сторінки основного тексту. Робота містить 14 таблиць на 9 сторінках та 1 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь розробленості проблеми, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, окреслено комплекс методів; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів наведено дані про апробацію й упровадження результатів дослідження, структуру й обсяг роботи, представлено відомості про публікації автора.

У *першому розділі* – **“Формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина як наукова проблема”** – здійснено аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної літератури у контексті дослідження, уточнено сутність та структуру поняття “готовність юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”; визначено особливості формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що досліджувана проблема є складною і багатогранною, оскільки акумулює в собі фонд наукових знань з філософії, соціології, психології, педагогіки.

У працях філософів і соціологів (С. Голод, А. Харчев, В. Сисенко, А. Красовський та інші) аналізується загальносоціальний рівень підготовки молодого покоління до сімейного життя, розкрито значення сім'ї і політики у сфері шлюбно-сімейних відносин, найважливіші характеристики способу життя сучасної сім'ї, її цінності, соціальні ролі подружжя і батьків.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень (Т. Буленко, В. Васютинський, І. Горчакова, Н. Гусак, Ж. Дюльдіна, О. Зрітнєва, А. Карасевич, О. Кізь, В. Кравець, Г. Хархан, Л. Яценко) дає можливість виокремити такі сутнісні якості майбутнього сім'янина, як терпимість, витримка, поступливість, працелюбність, вірність, почуття обов'язку, відповідальність, турбота, співчуття, чуйність, мужність, повага до оточуючих, толерантність тощо.

З огляду на розуміння поняття ролі як сукупності норм поведінки, а також власне поведінки особистості, яка реалізує ці норми в системі міжособистісних відносин, тобто соціальної функції особистості (Т. Слотіна), констатовано, що формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина передбачає виконання ролей голови сім'ї, батька, господаря, сина, зятя.

Відтак, теоретичний аналіз філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних наукових джерел дав змогу уточнити сутність поняття “готовність юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина” як складного особистісного утворення, яке передбачає активно-дієвий стан особистості, її внутрішню зорієнтованість на успішне сімейне життя на основі переконань, поглядів, ставлень, мотивів; проявів моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності).

Встановлено основні структурні компоненти готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім’янина: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий.

На підставі аналізу чинних нормативних документів та наявної практики, а також досліджень діяльності шкіл-інтернатів у дисертації визначено, що школа-інтернат – це навчально-виховний заклад (закритий, напівзакритий), на який покладається завдання забезпечити належні умови для проживання, різнобічного розвитку, навчання і виховання, лікування й оздоровлення, реабілітації, професійної орієнтації, гармонійного розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дітей із проблемних і матеріально незабезпечених сімей, дітей-біженців (Л. Канішевська).

Дослідження особливостей готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина вимагає врахування низки чинників. До першої групи чинників належать такі: потенціал позаурочної діяльності шкіл-інтернатів у контексті досліджуваної проблеми; сенситивність молодшого юнацького віку щодо формування у юнаків готовності до виконання ролі майбутнього сім’янина (сприймання себе як представника чоловічої статі, вироблення власних поглядів на характер взаємостосунків чоловіка та жінки). Друга група чинників значно ускладнює процес формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до формування ролі майбутнього сім’янина і пов’язана з тим, що вихованці інтернатних закладів зростають поза межами сімейного середовища або засвоїли негативний досвід сімейних стосунків; зазвичай, юнаки не мають досвіду виконання сімейних обов’язків у батьківській сім’ї. Для більшості юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів характерними є неусвідомлення соціальної значущості сім’ї у житті чоловіка; незнання сімейних функцій та невідповідності до їх виконання; неадекватна самооцінка, знижена емпатія, нерозуміння фізіологічних та психологічних особливостей статей; низький рівень статевої поінформованості, необізнаність у питаннях сексуальної культури; спотворене уявлення про особливості статевої поведінки; відсутність психологічної і практичної підготовки до усвідомленого батьківства.

У другому розділі **“Стан сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина”** – викладено критерії, показники сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина; представлено методичку, перебіг та результати констатувального етапу дослідження, виявлено рівні сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина.

На основі з’ясування сутності та структури поняття “готовність до виконання ролі майбутнього сім’янина” розроблено *критерії* сформованості означеної

готовності: знання про сутність ролі майбутнього сім'янина (відповідно до когнітивного компоненту), орієнтація на виконання ролі майбутнього сім'янина (відповідно до емоційно-ціннісного компоненту), поведінка з представниками протилежної статі (відповідно до поведінкового компоненту).

Показниками критерію *“знання про сутність ролі майбутнього сім'янина”* є: усвідомлення соціальної значущості сім'ї, ролі чоловіка (батька) в ній; знання про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідні до виконання ролі майбутнього сім'янина; уявлення про себе як майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину.

До показників критерію *“орієнтація на виконання ролі майбутнього сім'янина”* належать: мотивація на створення сім'ї; прагнення набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина; бажання самовдосконалення себе як майбутнього сім'янина.

Показники критерію *“поведінка з представниками протилежної статі”*: уміння спілкуватися з представниками протилежної статі; прояв моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина.

За допомогою критеріїв і показників виявлено й охарактеризовано рівні сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина: високий, середній, низький.

Юнаки загальноосвітніх шкіл-інтернатів з *високим* рівнем сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина мають ґрунтовні знання про соціальну значущість сім'ї у житті чоловіка, роль чоловіка (батька) у ній; ґрунтовні знання про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідні для виконання ролі майбутнього сім'янина; чіткі уявлення про себе як майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину; зорієнтовані на створення майбутньої сім'ї, прагнуть набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина; виявляють бажання самовдосконалення себе як майбутнього сім'янина. Уміють спілкуватися з представниками протилежної статі на засадах партнерства, взаємодопомоги, взаємопідтримки, виявляють відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність.

Середній рівень сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина притаманний юнакам загальноосвітніх шкіл-інтернатів, які мають достатні знання про соціальну значущість сім'ї, роль чоловіка (батька) в ній, достатні знання щодо моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина, але фрагментарні уявлення про себе як майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину; недостатньо сформовану мотивацію на створення сім'ї, виявляють ситуативне бажання набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина; епізодично виявляють бажання самовдосконалення себе як майбутнього сім'янина; мають труднощі у спілкуванні з представниками протилежної статі, ситуативно виявляють відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність.

Для юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів з *низьким* рівнем сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина характерні спотворені уявленні про сім'ю, сімейні стосунки; такі вихованці не розуміють значення сім'ї, ролі чоловіка (батька) в ній; їм притаманні споживацькі настрої. Юнаки цього рівня не виявляють бажання створювати сім'ю та нести за неї відповідальність, володіють фрагментарними знаннями щодо моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина; мають викривлені уявлення про себе як про майбутнього сім'янина та про свою майбутню дружину; у таких вихованців відсутня мотивація на створення сім'ї; вони не виявляють прагнення набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім'янина; не вважають за необхідне працювати над самовдосконаленням; не вміють спілкуватися з представниками протилежної статі, що нерідко проявляється в грубості та нестриманості; не володіють моральними якостями (відповідальністю, турботливістю, мужністю, працелюбністю), необхідними для виконання ролі майбутнього сім'янина.

Для виявлення рівнів сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина використано сукупність діагностувальних методик та методів: анкетування (авторські анкети), бесіди, методика "Незакінчене речення", експертна оцінка, розв'язання життєвих ситуацій, гра-дискусія "Я – сім'янин", опосередковані педагогічні спостереження.

Констатувальним етапом дослідження було охоплено 198 юнаків та 50 педагогів Переяслав-Хмельницької загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів Київської області, спеціалізованої школи-інтернату № 14 I–II ступенів з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу м. Києва, гімназії-інтернату № 13 м. Києва, спеціальної школи № 15 м. Києва, Канівської санаторної загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів Черкаської обласної ради, Шепетівської спеціалізованої школи-інтернату I–III ступенів Хмельницької області, Яблунівської школи-інтернату I–III ступенів Чернігівської області.

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що значна кількість юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів виявили низький рівень сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина – 47,9 %, середній рівень виявили – 32,7 % вихованців; високий рівень – 19,4 %.

З метою виявлення причин наявного стану сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина було проведено анкетування вихователів шкіл-інтернатів (авторська анкета), уточнювальні індивідуальні бесіди з юнаками шкіл-інтернатів, цілеспрямовані педагогічні спостереження.

Встановлено, що більшість вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів не володіють ґрунтовними знаннями з досліджуваної проблеми і не націлені на її розв'язання. Ті вихователі, які визнають гостроту питання, все ж відчувають труднощі у виборі форм і методів підготовки юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина. При цьому потенціал позаурочної діяльності школи-інтернату не використовується повною мірою.

Аналіз й узагальнення результатів констатувального етапу експерименту засвідчили необхідність посилення уваги до означеної проблеми, зокрема

теоретичного обґрунтування й експериментальної перевірки педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності.

У третьому розділі **“Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”** – обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність розроблених педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; наведено головні результати дослідження.

На основі вивчення наукових джерел та аналізу виховної практики визначено такі педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина:

- методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина;
- змістове і методичне забезпечення формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;
- урахування особистісно орієнтованого підходу у формуванні готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Перша педагогічна умова – *методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина* реалізувалася під час проведення семінару “Виховуємо сім'янина” для надання вихователям відповідних теоретичних та методичних знань.

Вихователів шкіл-інтернатів було ознайомлено з результатами діагностування юнаків і залучено до його аналізу. Ефективність семінару забезпечувалася впровадженням таких форм роботи з вихователями: лекції (розроблено цикл лекцій – “Сутність, структура сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”, “Форми і методи формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина”); інтерактивні заняття (розроблено і проведено цикл занять – “Особливості формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”, “Діагностика рівнів сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”, “Виховуємо сім'янина”, “Виховуємо господаря”, “Виховуємо майбутнього чоловіка і батька”).

Робота з педагогами шкіл-інтернатів сприяла поглибленню їх знань про форми і методи підготовки юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; оволодінню вміннями діагностування означеної готовності в юнаків; ознайомленню із педагогічними умовами формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина, що сприяло мотивуванню педагогів до подальшого професійного самовдосконалення в зазначеному напрямі.

Друга педагогічна умова – *змістове і методичне забезпечення формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина* реалізувалася шляхом упровадження розробленої нами програми “Я – майбутній сім'янин”, яка складається з чотирьох модулів: “Поняття

сім'ї і шлюбу”, “Готовність до шлюбу. Фактори, що їх визначають. Соціально-психологічні основи шлюбу”, “Сімейні функції та підготовка юнаків до їх виконання”, “Ролі чоловіка в сім'ї”. Кожен модуль програми містить сім тренінгових занять (загалом 28 занять) тривалістю по 2 години. Мета програми – формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина. Основні завдання програми: розвиток емоційної сфери юнаків, ціннісного ставлення кожного з них до себе як представника чоловічої статі; розуміння ними характерних психологічних відмінностей чоловіка і жінки і врахування цих особливостей у міжстатевих стосунках; збагачення зразків і засвоєння юнаками статевих моделей поведінки; формування навичок і вмінь, необхідних для виконання статевих ролей особистості в родинному та суспільному житті.

Запровадження модуля “Поняття сім'ї і шлюбу” спрямовувалося на усвідомлення юнаками змісту понять: “шлюб” та “сім'я”, “дружба”, “закоханість”, “кохання”; “чоловіча гідність”, “мужність”, “лицарство”. Тематами модуля були: “Хто я”, “Дружба, закоханість, кохання”, “Мужність і лицарство”, “Мій майбутній партнер”, “Інтимні стосунки”, “Моя сім'я”, “Перешкоди на життєвому шляху”.

Проведення модуля “Готовність до шлюбу. Фактори, що її визначають. Соціально-психологічні основи шлюбу” мало на меті забезпечити усвідомлення юнаками понять: “готовність до шлюбу”, “готовність до сімейного життя”; “сімейні цінності”; знання особливостей офіційного та цивільного шлюбу. Модуль містив теми: “Чи готовий я до шлюбу”, “Що потрібно обговорити до шлюбу?”, “Законодавство України про сім'ю”, “Громадянський та офіційний шлюби: переваги і недоліки”, “Сімейні цінності”, “Моделі поведінки дорослих членів сім'ї”, “Щаслива сім'я”.

Реалізація модуля “Сімейні функції та підготовка юнаків до їх виконання” передбачала усвідомлення вихованцями загальноосвітніх шкіл-інтернатів основних функцій сім'ї, підготовку до виконання сімейних функцій. Означений модуль охопив такі теми: “Я – сім'янин”, “Функції сім'ї”, “Розподіл обов'язків”, “Домашні справи”, “Сімейний бюджет”, “Вечор роздумів” та підсумкове заняття.

Модуль “Соціальна роль чоловіка в сім'ї” був націлений на формування в юнаків поняття про роль чоловіка та батька в сім'ї; особливості соціальної ролі чоловіка і батька в сучасній сім'ї та українському суспільстві. Цей модуль містив теми: “Мої соціальні ролі у майбутній сім'ї”, “Скульптура сім'ї”, “Якості чоловіка”, “Я – майбутній батько”, “Яким я себе бачу у майбутньому”, “Усвідомлене батьківство” та підсумкове заняття.

Під час реалізації зазначеної програми використовувалися сучасні форми і методи виховання, які спонукали юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до самостійного пошуку і допомагали здійснити перехід від теоретичного рівня до прикладних знань, спрямовували на самопізнання, самовизначення та самовдосконалення. Зокрема, на заняттях з юнаками дієвими виявилися такі форми, як тренінги, бесіди, диспути, проектна діяльність, свята, конкурси, що використовувалися у поєднанні з інтерактивними методами, як-от: мозковий штурм, рольові та імітаційні ігри, вирішення проблемних ситуацій, створення тематичних творчих робіт, презентації, інсценування, робота в малих групах, обговорення тощо; та прийоми: “обмін думками”, емпатійні, рефлексивні, діалогічні тощо.

Третя педагогічна умова – *врахування особистісно орієнтованого підходу у формуванні готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина* сприяла досягненню поставленої мети дослідження; забезпечувала ефективність впровадження розробленого семінару “Виховуємо сім'янина” та авторської програми “Я – майбутній сім'янин”.

Спираючись на думку І. Беха, С. Підмазіна, які серед принципів особистісно орієнтованої освіти виокремлюють принципи діалогової взаємодії, ставлення до вихованця як до найвищої цінності, рівної позиції вихованця і вихователя, було визначено, що стрижневим практичним завданням шкіл-інтернатів є допомога вихованцеві зрозуміти власну цінність через відчуття довіри, поваги, любові; усвідомлення ним своєї неповторності і спонукання до самовиховання, самореалізації. Ці положення враховувались у процесі підготовки вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина під час проведення семінару “Виховуємо сім'янина”, під час розроблення і впровадження програми “Я – майбутній сім'янин”.

З огляду на те, що особистісно орієнтований підхід оснований на гуманістичній теорії, яка розглядає дитину як цілісну особистість з її постійним прагненням саморозвитку і самовдосконалення, визначено, що особистісно орієнтований підхід у контексті дисертації має ґрунтуватися на таких положеннях: метою формування готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина є підтримка юнаків в їх розвитку, виробленні механізмів саморегуляції, самовиховання, самореалізації; віра в позитивну спрямованість і здатність до саморозвитку вихованця; здобуті знання мають сприяти становленню юнака як майбутнього сім'янина, усвідомленню ним своєї індивідуальності, своєї ролі у майбутній сім'ї; формування свідомого ставлення до створення власної сім'ї.

Для проведення формувального етапу експерименту було сформовано експериментальну (ЕГ – 105 юнаків та 34 педагоги загальноосвітніх шкіл-інтернатів) і контрольну групи (КГ – 90 юнаків)

Перевірка ефективності обґрунтованих педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина здійснювалася шляхом зіставлення динаміки результатів ЕГ і КГ.

Ефективність упровадження педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина в позаурочній діяльності підтверджена позитивними змінами (табл.).

Одержані результати засвідчили значне (порівняно з КГ) зростання кількості юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів ЕГ із високим і середнім рівнями сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина. Динаміка кількісних значень у представників ЕГ для високого рівня становила +6,7 %; для середнього рівня – +14,2 %; для низького рівня – -20,9 %.

В ЕГ збільшилася кількість юнаків, які мають ґрунтовні знання про соціальну значущість сім'ї, роль чоловіка (батька) у ній; ґрунтовні знання про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідні для виконання ролі майбутнього сім'янина. Ці юнаки зорієнтовані на створення майбутньої сім'ї, прагнуть набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі сім'янина;

вміють спілкуватися з представниками протилежної статі на засадах партнерства, взаємодопомоги, взаємопідтримки, виявляють відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність.

Таблиця

Динаміка рівнів сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина

Рівні сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина	Експериментальна група (105 юнаків)				Динаміка	Контрольна група (90 юнаків)				Динаміка
	До початку формування етапу експерименту		Після закінчення формування етапу експерименту			До початку формування етапу експерименту		Після закінчення формування етапу експерименту		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	14	13,3	21	20,0	+6,7	13	14,4	15	16,7	+2,3
Середній	41	39,1	56	53,3	+14,2	37	41,1	40	44,4	+3,3
Низький	50	47,6	28	26,7	-20,9	40	44,5	35	38,9	-5,6

У КГ аналогічних позитивних змін майже не зафіксовано. Динаміка високого рівня готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина в юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів КГ становила +2,3 %; середнього рівня +3,3 % та низького рівня -5,6 %.

Для з'ясування відмінностей між показниками ЕГ і КГ за рівнями сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина використано ϕ – кутове перетворення Фішера; з метою деталізації результатів формування етапу експерименту проведено кореляційний аналіз (з використанням коефіцієнта кореляції К. Пірсона) показників сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина для визначення можливих системних зв'язків між ними. Здобуті результати засвідчили ефективність теоретично обґрунтованих й експериментально перевічених педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та практичне вирішення проблеми формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина, що знайшло відображення в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Результати теоретичного й експериментального дослідження, що засвідчили досягнення мети та вирішення поставлених завдань, стали підставою для таких висновків:

1. На основі аналізу філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних джерел уточнено сутність поняття “готовність юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина” як складного особистісного утворення, яке передбачає активно-дієвий стан особистості, її внутрішню зорієнтованість на успішне сімейне життя на основі переконань, поглядів, ставлень, мотивів; проявів моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності). Установлено структурні компоненти готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий.

2. Розкрито особливості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина. Показано, що цей процес вимагає врахування двох груп чинників. До першої групи чинників належать такі: потенціал позаурочної діяльності шкіл-інтернатів у контексті досліджуваної проблеми; сенситивність молодшого юнацького віку для формування у юнаків готовності до виконання ролі майбутнього сім’янина. Друга група містить чинники, які істотно ускладнюють досліджуваний процес, а саме: відсутність засвоєного соціального досвіду батьків або наявність негативного досвіду сімейних стосунків. Для більшості юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів характерними є: неусвідомлення соціальної значущості сім’ї у житті чоловіка; незнання сімейних функцій та невідповідності до їх виконання; неадекватна самооцінка, знижена емпатія, нерозуміння фізіологічних та психологічних особливостей статей; низький рівень статевої поінформованості, необізнаність у питаннях сексуальної культури; спотворене уявлення про особливості статевої поведінки; відсутність психологічної і практичної підготовки до усвідомленого батьківства.

3. Розроблено критерії та відповідні показники сформованості готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина: *знання про сутність ролі майбутнього сім’янина* (усвідомлення соціальної значущості сім’ї, ролі чоловіка (батька) в ній; знання про моральні якості (відповідальність, турботливість, мужність, працелюбність), необхідні до виконання ролі майбутнього сім’янина; уявлення про себе як майбутнього сім’янина та про свою майбутню дружину); *орієнтація на виконання ролі майбутнього сім’янина* (мотивація на створення сім’ї; прагнення набути моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім’янина; бажання самовдосконалення себе як майбутнього сім’янина); *поведінка з представниками протилежної статі* (уміння спілкуватися з представниками протилежної статі; прояв моральних якостей (відповідальності, турботливості, мужності, працелюбності), необхідних для виконання ролі майбутнього сім’янина).

Визначено й охарактеризовано три рівні сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім’янина: високий, середній, низький.

Установлено, що найбільша кількість юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів (47,6 % в ЕГ та 44,5 % у КГ) володіють низьким рівнем сформованості готовності до

виконання ролі майбутнього сім'янина; 39,1 % юнаків ЕГ та 41,1 % юнаків КГ – середнім рівнем, відповідно, 13,3 % ЕГ і 14,4 % юнаків КГ – високим рівнем.

4. Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина у позаурочній діяльності, а саме:

- методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина;

- змістове і методичне забезпечення формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина;

- урахування особистісно орієнтованого підходу у формуванні готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина реалізувалися шляхом проведення семінару для вихователів шкіл-інтернатів “Виховуємо сім'янина”, упровадження у позаурочну діяльність експериментальних шкіл-інтернатів авторської програми “Я – майбутній сім'янин”. Зміст і завдання програми сприяли розвитку емоційної сфери юнаків, їх ціннісного ставлення до себе як представників чоловічої статі; розумінню характерних психологічних відмінностей чоловіка і жінки, урахуванню цих особливостей у міжстатевих стосунках; збагаченню зразків і засвоєнню юнаками статевих моделей поведінки; формуванню навичок і вмінь, необхідних для виконання статевих ролей особистості в родинному та суспільному житті.

Найбільш ефективною формою у досліджуваному процесі виявилася тренінгова. Найбільш ефективними методами роботи з юнаками визначено інтерактивні: рольові та імітаційні ігри, вирішення проблемних ситуацій, мозковий штурм, створення тематичних творчих робіт, презентації, інсценування, робота в малих групах, обговорення тощо.

Результативність педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина підтверджено кількісно-якісними змінами. Розподіл кількості юнаків шкіл-інтернатів (ЕГ) за рівнями сформованості готовності до виконання ролі сім'янина склав таке математичне співвідношення: високий рівень – 20 % вихованців (приріст +6,7 %), середній рівень – 53,3 % юнаків (приріст +14,2 %); низький рівень – 26,7 % (від'ємний приріст – 20,9 %). Ці статистичні дані суттєво перевищують одержані результати в КГ, математичне співвідношення між рівнями якої є таким: високий рівень – 16,7 % юнаків (приріст +2,3 %), середній рівень – 44,4 % (приріст +3,3 %) та низький рівень – 38,9 % юнаків (від'ємний приріст – 5,6 %).

Стабільна динаміка підвищення рівнів сформованості готовності до виконання ролі майбутнього сім'янина у юнаків шкіл-інтернатів ЕГ свідчить про педагогічну доцільність та ефективність теоретично обґрунтованих й експериментально перевірених педагогічних умов формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. *Подальшого вивчення* і розвитку потребують такі питання, як-от: формування готовності дівчат шкіл-інтернатів до ролі матері та дружини; здійснення спеціальної підготовки педагогів шкіл-

інтернатів із питань формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина, підвищення ефективності післядипломної освіти педагогічних кадрів у цьому аспекті.

Зважаючи на актуальність досліджуваної теми, *рекомендовано*: запровадити у позаурочну діяльність загальноосвітніх шкіл-інтернатів програму для юнаків “Я – майбутній сім'янин”; передбачити в системі післядипломної педагогічної освіти проведення семінару “Виховуємо сім'янина” для вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів та введення у плани виховної роботи занять, зорієнтованих на підготовку юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Грітчина А. І. Підготовка старшокласників інтернатних закладів до сімейного життя як соціально-педагогічна проблема / А. І. Грітчина // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Вип. 14, кн. 2. – С. 391–398.

2. Грітчина А. І. Актуальні проблеми сімейного виховання в спадщині В. О. Сухомлинського / А. І. Грітчина // Вісник Черкаського університету. Сер.: Пед. науки. – Черкаси, 2010. – Ч. 1. – С. 208–211.

3. Грітчина А. І. Зміст, форми й методи формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина / А. І. Грітчина // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – К., 2011. – Вип. 15, кн. 2. – С. 134–141.

4. Грітчина А. І. Специфіка формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі сім'янина / А. І. Грітчина // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 16, кн. 1. – С. 41–48.

5. Грітчина А. І. Теоретичні аспекти формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі сім'янина // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Сер.: Психолого-педагогічні науки / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Ніжинський держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин, 2012. – Вип. 7. – С. 7–11.

6. Грітчина А. І. Сучасні підходи до розуміння феномену соціальної ролі сім'янина / А. І. Грітчина // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – Вип. 16, кн. 1. – С. 220–227.

7. Грітчина А. І. Система критеріїв і показників формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина / А. І. Грітчина // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – Кіровоград : Імекс-ЛТД. – 2014. – Вип. 18, кн. 1. – С. 180–187.

Стаття в зарубіжному виданні

8. Грітчина А. И. Характеристика понятия “социальная роль” семьянина / А. И. Грітчина // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – № 6 (96) июнь 2014 г. – Курск (Россия), 2014 г. – С. 12–114.

Монографії

9. Грітчина А. І. Підготовка юнаків шкіл-інтернатів до виконання соціальної ролі “сім’янин” // Сучасні проблеми виховання учнів шкіл-інтернатів: теорія і практика : колективна монографія / Бернадська Л. В., Голуб О. В., Грітчина А. І., Підборський Ю. Г., Полішук О. В., Сизоненко І. Г., Толкачова А. С. ; [кер. авт. кол. О. В. Голуб]. – Донецьк : ЛАНДОН–ХХІ, 2013. – 362 с. – С. 268–286.

10. Грітчина А. І. Формування свідомого ставлення юнаків шкіл-інтернатів до створення сім’ї // Формування цінностей сімейного життя у вихованців закладів інтернатного типу : моногр. / Канішевська Л. В., Свириденко С. О., Кузьменко Л. В., Бернацька О. Б., Карпушевська Л. Р., Грітчина А. І., Ляшук О. С. ; [за заг. ред. Канішевської Л. В]. – Харків : Друкарня Мадрид, 2015. – С. 190–208.

Посібники

11. Грітчина А. І. Формування свідомого ставлення юнаків шкіл-інтернатів до створення сім’ї // Виховуємо сімейні цінності у вихованців шкіл-інтернатів: [метод. посіб.] / Канішевська Л. В., Свириденко С. О., Кузьменко Л. В., Бернацька О. Б., Карпушевська Л. Р., Грітчина А. І., Ляшук О. С. ; [за заг. ред. д-ра. пед. наук, проф. Канішевської Л. В.]. – Харків : Друкарня Мадрид, 2015. – С. 157–165.

12. Грітчина А. І. Формування готовності старшокласників інтернатних закладів до сімейного життя / А. І. Грітчина // Підготовка учнів інтернатних закладів до життєдіяльності у відкритому суспільстві : навч.-метод. посіб. / [Л. В. Канішевська, Л. В. Кузьменко, С. О. Свириденко та ін.]. – К., 2013. – С. 340–357.

Опубліковані праці апробаційного характеру

13. Грітчина А. І. Орієнтація щодо підготовки старшокласників інтернатних закладів до самостійного життя: результати констатувального етапу дослідження / А. І. Грітчина // Теоретико-практичні аспекти виховної роботи в закладах інтернатного типу : зб. наук. пр. – К. : Ін-т проблем виховання НАПН України, 2010. – Кн. 3. – С. 28–30.

14. Грітчина А. І. Дослідження стану готовності до сімейного життя у старшокласників шкіл-інтернатів / А. І. Грітчина // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали наук.-практ. конф. (за результ. наук.-досл. роботи Інституту проблем виховання НАПН України у 2011 р.) / [за ред.: І. Д. Беха, О. В. Мельника]. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2011. – Вип. 1. – С. 123–124.

15. Грітчина А. І. Формування життєвої компетентності старшокласника як складова підготовки до сімейного життя / А. І. Грітчина // Компетентісно орієнтована освіта: перший досвід, порівняльні підходи, перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 28 квіт. 2011 р. / Ін-т інновац. технологій і змісту освіти М-ва освіти і науки, молоді та спорту України, Ін-т педагогіки НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін.] ; редкол.: Федоренко О. А., Батечко О. В., Єрмаков І. Г. [та ін.]. – К., 2011. – С. 128–130.

16. Грітчина А. І. Особливості формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі сім’янина / А. І. Грітчина // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем

виховання НАПН України за 2011 рік / [за ред.: О. В. Сухомлинської, І. Д. Бега, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківець]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2012. – Вип. 2. – С. 46–49.

17. Грітчина А. І. Особливості підготовки юнаків інтернатних закладів до створення сім'ї у сучасних соціокультурних умовах // Вісник Інституту розвитку дитини (додаток) : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. “Дитинство. Освіта. Соціум” [метод. та практ. матеріали]. – К., 2012. – Вип. 3. – С. 96–99.

18. Грітчина А. І. Теоретичні аспекти проблеми формування у юнаків інтернатних закладів свідомого ставлення до створення сім'ї / А. І. Грітчина // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2012 рік / [за ред.: О. В. Сухомлинської, І. Д. Бега, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківець]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2013. – Вип. 3. – С. 46–49.

АНОТАЦІЇ

Грітчина А. І. Формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2016.

Уточнено сутність та структуру поняття “готовність юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина”. Розкрито особливості формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Розроблено критерії, показники та виявлено рівні сформованості готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина.

Обґрунтовано педагогічні умови формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина (методична підготовка вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо формування готовності юнаків до виконання ролі майбутнього сім'янина; змістове і методичне забезпечення формування готовності юнаків загальноосвітніх шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина; врахування особистісно орієнтованого підходу у формуванні готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина).

Ключові слова: формування готовності, роль майбутнього сім'янина, юнаки, загальноосвітня школа-інтернат, педагогічні умови, позаурочна діяльність.

Грітчина А. И. Формирование готовности юношей общеобразовательных школ-интернатов к выполнению роли будущего семьянина. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания НАПН Украины, Киев, 2016.

Диссертация посвящена проблеме формирования готовности юношей общеобразовательных школ-интернатов к выполнению роли будущего семьянина.

Теоретический анализ философской, социологической, психологической, педагогической литературы позволил уточнить сущность понятия “готовность юношей общеобразовательных школ-интернатов к выполнению роли будущего семьянина” как сложного личностного образования, которое предполагает активно-действенное состояние личности, ее внутреннюю ориентированность на успешную семейную жизнь на основе убеждений, взглядов, отношений, мотивов, проявления нравственных качеств (ответственности, заботливости, мужества, трудолюбия).

Установлены структурные компоненты готовности юношей общеобразовательных школ-интернатов к выполнению роли будущего семьянина: когнитивный, эмоционально-ценностный, поведенческий.

Раскрыты особенности формирования готовности юношей общеобразовательных школ-интернатов к выполнению роли будущего семьянина, которые определяются двумя группами факторов. К первой группе относятся: потенциал внеурочной деятельности общеобразовательных школ-интернатов в контексте исследуемой проблемы; сензитивность младшего юношеского возраста к формированию у юношей готовности к выполнению роли будущего семьянина. Вторую группу составляют факторы, которые значительно усложняет процесс формирования готовности юношей общеобразовательных школ-интернатов к выполнению роли будущего семьянина: отсутствие социального опыта родителей или наличие негативного опыта семейных отношений; непонимание социальной значимости семьи в жизни человека; незнание семейных функций и неподготовленность к их выполнению; неадекватная самооценка, низкий уровень эмпатии; непонимание физиологических и психологических особенностей полов; неосведомленность в вопросах сексуальной культуры; искаженное представление об особенностях полоролевого поведения.

Определены критерии (знание сущности роли будущего семьянина, ориентация на выполнение роли будущего семьянина, поведение с представителями противоположного пола) показатели и уровни (высокий, средний, низкий) сформированности готовности юношей общеобразовательных школ-интернатов к выполнению роли будущего семьянина.

Обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия формирования во внеурочной деятельности готовности юношей общеобразовательных школ-интернатов к выполнению роли будущего семьянина: методическая подготовка воспитателей общеобразовательных школ-интернатов к формированию готовности юношей к выполнению роли будущего семьянина; содержательное и методическое обеспечение формирования готовности юношей общеобразовательных школ-интернатов к выполнению роли будущего семьянина; личностно ориентированный подход в формировании готовности юношей школ-интернатов к выполнению роли семьянина.

Ключевые слова: формирование готовности, роль будущего семьянина, юноши, общеобразовательная школа-интернат, педагогические условия, внеурочная деятельность.

Hritchyna A. I. Formation of Readiness of Boarding School Adolescent Boys to Performing the Role of Family Man. – Printed as manuscript.

Dissertation for a scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2016.

The essence and the structure of the notion “readiness of boarding school adolescent boys to performing the role of family man” are specified. Some peculiarities of formation of readiness of boarding school adolescent boys to performing the role of family man are revealed.

Criteria, indices and levels of the readiness of boarding school adolescent boys to performing the role of family man have been developed.

Pedagogical conditions of forming the readiness of boarding school adolescent boys to performing the role of family man have been substantiated (methodic training of boarding school educators to formation of readiness of boarding school adolescent boys to performing the role of family man; content and methodic provision of formation of readiness of boarding school adolescent boys to performing the role of family man; taking into account a personality-oriented approach in the formation of readiness of boarding school adolescent boys to performing the role of family man).

Keywords: formation of readiness, role of family man, adolescent boys, boarding school, pedagogical conditions, extra-curricular activity.

Підписано до друку 18.05.2016 р. Формат 60x90/16.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100. Зам. 52.

«Видавництво “Науковий світ”»®

Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.

м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.

200-87-15, 050-525-88-77

E-mail: nsvit23@ukr.net

Сайт: nsvit.cc.ua